

Hrvatske kajkavske oporuke 18. st. kao književni tekstovi

Kuzmić, Boris; Kuzmić, Martina

Source / Izvornik: **Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju. II. zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2007., 2008. i 2009. godine, 2011, 373 - 378**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:120957>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

KAJKAVSKI U POVIJESNOM I SADAŠNJEM OBZORJU

2. zbornik radova sa znanstvenih skupova
Krapina 2007., 2008. i 2009. godine

Nakladnik

Hrvatska udruga *Muži zagorskoga srca*
Martinišće 45, Zabok

Za nakladnika

Prim. dr. sc. Rajko Fureš

Urednički odbor

Nikola Capar, mr. sc. Ivan Cesarec, prim. dr. sc. Rajko Fureš,
Ratko Habus, prof. dr. sc. Alojz Jembrih, Vladimir Poljanec,
dipl. ing. Zdravko Šilipetar

Glavni urednik

Prof. dr. sc. Alojz Jembrih

Izvršni urednik

Nenad Piskač

Grafički urednik

Josip Brkić

ISBN 978-953-97412-9-5

Zbornik – Kaj II – 2011.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 776327

Tisak: Stega tisak d.o.o., Zavrtnica 17, Zagreb

Naklada: 500

Tiskano u kolovozu 2011.

KAJKAVSKI U
POVIJESNOM
I SADAŠNJEM
OBZORJU

II. zbornik radova sa znanstvenih skupova
Krapina 2007., 2008. i 2009. godine

Hrvatska udruga *Muži zagorskoga srca*
Zabok, 2011.

nečitko. Nastavak je, međutim, sadržan u *Martjanskoj pjesmarici I.* (starijoj) i ide do 103. kitice. Bit će da je izvorni kajkavski tekst više puta prepisivan, pa je i do nas došao u prijepisu. Sadržajno se potpuno slaže s europskom književnom tradicijom, uključujući i apokrifne prizore. Završava scenom kako je Marija Magdalena pomazala Isusa plemenitom masti, kako mu je suzama oprala i kosom obrisala noge, a potom ih je više puta poljubila.

Dva teksta nastala u Dubrovniku, i to iz pera Ivana Bunića Vučića u sedamnaestom i Ignjata Đurđevića u osamnaestom stoljeću, idu s pričom i dalje, pa opisuju posljednje trenutke Isusova života, smrt na križu i uskrsnuće, a posebno je istaknut detalj (u skladu s Biblijom), da se Isus nakon uskrsnuća prvo javio upravo Mariji Magdaleni.

Tri su hrvatska pjesnika, dakle, obradila isti biblijski motiv, ali svaki na svoj način i sa svojom vizijom glavnog lika. Zajednička je ipak ostala moralno-religiozna poruka djela. To je još jedan u nizu dokaza kako je već u najranijoj fazi uspostavljena veza između hrvatskoga književnog sjevera i hrvatskoga književnog juga.

Jezik je kajkavske poeme primarno morao biti čista srednjomeđimurska kajkavština u koju su pri prepisivanju umetani pojedini elementi prekmurskih govora. Rukopis je inače i nađen i otkupljen u prekmurskom mjestu Markišavci, a odatle je izveden i njegov prvotni naziv: *Nedeliško-markišavska pesmarica*. Našu je književnu javnost prvi s njim upoznao Alojz Jembrih.

Boris Kuzmić i Martina Kuzmić

HRVATSKE KAJKAVSKE OPORUKE 18. ST. KAO KNJIŽEVNI TEKSTOVI

Uvod

Oporuke pojedinih hrvatskih velikaša ili građana, svojim su sadržajem dragocjen izvor za poznavanje društvenoga i privrednoga života vremena u kojem su nastale. Ovdje će biti riječi o dvjema oporukama iz 18. st., pisanim hrvatskim kajkavskim književnim jezikom. Prva je oporuka Katarine Cvetušić (kratica: OKC), udovice Đure pl. Darića, bake zagrebačkoga kanonika i povjesničara Baltazara Krčelića, čiju godinu nastanka ne znamo, a druga je ona Jalžice Lenard (kratica: OJL) iz 1737. godine. Iz oporuke Katarine Cvetušić doznajemo da je posjedovala kuću blizu zagrebačkog Manduševca koju je, zajedno s pokućstvom, livadama i oranicama, ostavila svojoj kćeri Julki, a vinograd Jurjevščak isusovačkom samostanu u Zagrebu, u kojemu su živjela oba njezina sina. Jalžica Lenard bila je varaždinska građanka udovica, koja se triput udavala i po treći put ostala udovicom triju njemačkih krojača. Njezina je oporuka važna jer nam pokazuje materijalno stanje varaždinskih građana obrtnika i uopće sliku ondašnjega građanskog života, a do detalja predočuje obiteljske odnose i vjersku gorljivost svih članova obitelji. Potrebno je naglasiti da one nerijetko danas govore i kao književni, tj. estetski vrijedni tekstovi (Bratulić 1978:169).

Prvi hrvatski filolog koji je uočio jezičnoizražajne, estetičke vrijednosti hrvatskih pravnih spomenika bio je Vatroslav Jagić (1953:309-310) koji ističe nekoliko stilogenih elemenata u hrvatskoj pravnoj stilistici: individualizaciju, tj. stilizaciju pravnoga teksta u 1. l. jd., uporabu imperativa, tautologiju i upravni govor. Listine, zako-

ni, statuti, regule, urbari i oporuke, za književne povjesničare sve do sedamdesetih godina 20. st. predstavljaju građu tek s dokumentarnom, pravno-povijesnom, i nerijetko, kulturnopovijesnom vrijednošću ili pak izvor podataka za jezikoslovna istraživanja. Najzaslužniji za otkrivanje jezično-stilskih odlika hrvatskih pravnih spomenika u sedamdesetim godinama 20. st. bili su: Vjekoslav Štefanić, Josip Bratulić i Eduard Hercigonja. U prvu knjigu iz znamenite Matičine edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, naslovljenu *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (1969.), glavni urednik Vjekoslav Štefanić unio je devet pravno-povijesnih spisa čime je otvorio vrata njihovu estetskom vrednovanju označivši ih djelima hrvatske književnosti. Josip Bratulić prvi je utvrdio ritmičnost *Bašćanske ploče* na silabičkome principu, a u kritičkom izdanju *Istarskoga razvoda* posvetio se problematici istraživanja pravnih spomenika kao spomenika književnosti. Eduard Hercigonja prvi je interpretirao *Bašćansku ploču* kao iskaz ritmiziran po načelu tonske izokolije, a pravno-povijesnim spisima posvetio je posebna poglavlja, s istaknutim crtama književnosnog, u svojoj glasovitoj *Srednjovjekovnoj književnosti* (1975.).

Ovdje će se pažnja usmjeriti samo na najvažnije jezične osobitosti dviju hrvatskih kajkavskih oporuka 18. st., a težište će biti na stilističkoj analizi. Uporaba stilogenih elemenata pokazuje da ondašnje kajkavske oporuke nisu samo puki pravni spisi, nego i estetski vrijedni, književni tekstovi.

Fonološka razina

Na mjestu nekadašnjega poluglasa nalazimo refleks *e*, npr. *sem* (OKC), *ves* (OKC), *zevsima* (OKC).

Slogotvorno *r* čuva se kao glasovna sekvenca *er* u primjerima *najpervo* (OKC), *tersje* (OKC) i *dr*.

Jat se reflektira uglavnom ekavski, npr. *človeku* (OKC), *dole* (OKC), *hotela* (OKC), *sveta* (OKC), *telo* (OKC), ali u istom tekstu u korijenju ili sufiksu riječi nalazimo i ikavski refleks, npr. *gori* (OKC), *tila* (OKC), *vindar* (OKC).

Kontrakciju vokala nalazimo u primjeru *momu* (OKC).

Promjenu vokala *o* > *a* nalazimo u primjeru *mlahavoći* (OKC).

Stariji refleks **d'* jest *j*, ali javlja se i mlađi *đ*, npr. *preje* (OJL), *pređu* (OKC).

Konsonantska skupina *-jt-* u prefigiranom glagolu *iti* ostaje nepremetnuta i bez provedene jotacije, npr. *najde* (OKC).

Nema provođenja metateze u inicijalnoj skupini *vs-*, npr. *vsakomu* (OKC), *vse* (OKC), *zevsima* (OKC).

Nalazimo disimilaciju konsonanta u konsonantskoj skupini *mn* > *vn*, npr. *vnogo* (OKC).

U oporukama dobro se čuva protetsko *v*, npr. *volnjakom* (OJL), *vure* (OKC).

Promjenu *vl* > *l* nalazimo u primjeru *ladati* (OKC).

Rotacizam se provodi dosljedno, npr. *vindar* (OKC), *vre* (OKC).

Morfološka razina

Imenice ž. roda bivših **r*-osnova u G jd. čuvaju stariji nastavak *-e*, npr. *kćere moje Jelunke* (OKC). Imenice m. i sr. roda u L jd. imaju mlađi nastavak *-u*, npr. *vu betegu* (OKC), *po pogoru* (OKC); *vu telu* (OJL). Imenice ž. roda u L jd. čuvaju nastavak *-e*, npr. *vu cir-kve* (OKC), a u I jd. stariji nastavak *-u* i mlađe nastavke *-om*, *-um*, npr. *med dečicu* (OKC), *s tum kondicium* (OJL), *z pervum prilikom* (OJL). Imenice m. roda u G mn. imaju nastavke *-ov* ili *-ev*, npr. *sestričev* (OKC), *zrokov* (OKC), a imenice ž. roda čuvaju nastavak *-Ø*, npr. *hiž* (OKC), *zemaļj* (OKC). U D mn. imenice m. roda čuvaju nastavke *-om* i *-em*, npr. *Ježuvitom* (OKC), *patronušem* (OKC), a nastavak *-am* čuvaju imenice ž. roda, npr. *patronušicam* (OKC), *sveticam* (OKC). Imenice m. roda u L mn. čuvaju nastavak *-ih*, npr. *pri franciskanih varaždinskih* (OJL), *po svojih prijatelih* (OKC).

Od specifičnih oblika ličnih zamjenica nalazimo I jd. i mn., npr. *pred menum* (OKC), *med nimi* (OKC) i A mn. m. roda, npr. *kakoti je* (=ih) *razlučujem* (OKC).

U pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji čuvaju se sljedeći nastavci: D jd. ž. roda *-i*, npr. *hćeri moji* (OKC); L jd. ž. roda *-e*, npr. *po smerti moje* (OKC), *po pokojne moje kćere* (OKC); G mn. m. roda *-eh*, npr. *a mojih hižneh tovarušev* (OJL), *vseh treh nemškeh sabolov* (OJL). Čuva se zamjenica *koteri* (=koji), npr. *kotero* (OKC), a u sljedećim primjerima pokazne zamjenice ne dobivaju navezak, npr. *ov* (OKC), *on* (OJL).

Imperativ 3. l. jd. izražava se česticom *naj* i oblikom prezenta, npr. *naj se proda* (OJL) ili se tvori na stari način, tako da je oblikom jednak 2. l. jd., npr. *hvala budi Bogu* (OKC).

Sintaktička razina

Od specifičnih sintaktičkih posebnosti izdvajamo obilježeni red riječi, npr. *vre vu privestnem starosti moje betegu* (OKC), *jošće do skradnje vure moje pričuvam, med dečicu moju, za dušu moju, pokojnoga gospodara, kćere moje Jelunke i ostalih pređu mojih, razlučiti kakoti je razlučujem i ostavljam pod moduš dole napisani* (OKC), *ako bi ono vreme obdelano ne bilo* (OKC), *ako li bi pako plemeniti varaš zagrebečki...rečene patre vu ladanju tersja prepustiti ne hotel* (OKC); kongruentnu dvojину uz broj *dva* i kongruentnu množinu uz broj *tri*, npr. *moja draga obodva sinka* (OKC), *dva fortufa bela* (OKC), *vseh treh nemških sabolov* (OJL); stari način izricanja kategorije posvojenosti pomoću G ličnih zamjenica, npr. *da je moja hći Julka, ali nje odvetek obere* (OKC); obraćanje u 3. l. mn., npr. *ako vulnjaka vaše milosti gospon Horvat budu hoteli imati* (OJL).

Leksikološka razina

U analiziranim oporukama od riječi stranoga podrijetla izdvajaju se uglavnom one iz latinskog, njemačkog i mađarskog jezika, npr. latinizmi *ašešor* (OKC), *moduš* (OKC), germanizmi *prišparati* (OKC), *purgar* (OKC), *rihtar* (OJL), hungarizmi *beteg* (OKC), *sabol* (OJL), *valaš* (OKC), *valuvati* (OKC), *varaš* (OKC) i dr. Tekstovi nam nude i staru terminologiju za pokretnine i nekretnine, npr. *siromaštvo moje vse gibuce i negibuce* (OKC) ili za gotov novac, npr. *kaj vu gotovom... imam* (OKC).

Stilistička razina

Oporučni tekstovi imaju svoje konvencionalne dijelove: uvod, sredinu i zaključak. Uvodni dio diplomatika naziva protokol, sredinu tekst ili korpus, zaključak eshatokol (Stipišić 1991:150). Tekst ili korpus sadrži formule: arengu (moralnu sentenciju), promulgaciju (kratku formulu s izrazima kojim se objavljuje sadržaj isprave), naraciju (govori se o okolnostima koje su prethodile pravnom činu), dispoziciju (sadrži podatke o materijalnom ili moralnom objektu koji se daje destinataru) i finalne klauzule. Za filološku analizu posebno su zanimljive arenge zato što samim sadržajem i funkcijom u pravnom aktu omogućuju uporabu stilogenih elemenata.

Arengama ili moralnim poukama o svrhovitosti određene odluke želi se ostvariti svečani pristup pravnom aktu oslanjajući se na biblijsko iskustvo koje najčešće suprotstavlja život i smrt, prolaznost i vječnost, tjelesno i duhovno, dobro i zlo, npr. *premišljavajući nestalnost sveta ovoga i da človeku jenkrat vsakomu, koji se na ov svet rodi, odlučeno je vmreti* (OKC), *Jaz Jalžica rođena Lenardt... preporučam Bogu stvoritelu mojemu dušu moju, a telo vu mater zemlju odkud je došlo* (OJL). Gnomskim izražavanjem pridonosi se svečanosti trenutka i umanjuje hladnoću pravnoga stila. Arenge oporuka najčešće izražavaju misao da se za raspodjelu nasljedstva pobrinemo dok se još možemo služiti svojom pameti i govorom, npr. *vre vu privestnem starosti moje betegu i mlahavoći tila moje-ga, pri pameti hvala budi Bogu vindar zevsima zdrava* (OKC), *Jaz Jalžica rođena Lenardt...vseh treh nemških sabolov, a mojih hižneh tovarušev ostavljena vdova, hvala budi Gospodinu Bogu pri dobre pameti, a vu telu kruto mlohava* (OJL). U oporukama se redovito na tom mjestu rabi antiteza: tijelo je bolesno (betežno) ili mlohavo, a pamet je sasvim zdrava.

U sljedećem primjeru rabi se antiteza koju čine suprotstavljene priloško-pridjevski parovi (*vezda – potlam, živući – budući*), npr. *ostavljam...nje odvetku, vezda živućemu i na potlam budućemu* (OKC).

Ulogu pojačanja osnovnog značenja imaju kontaktnosinonimski parovi, npr. *testamentum – iliti razlučenje ovo moje zadnje* (OKC).

Aliteracija kao pjesnička figura smatra se bitnim sredstvom izazivanja blagozvučnosti, npr. *niti se vu ničem nikomu nikakova dužnica ne nahajam* (OKC).

Alterniranje prezenta i perfekta u istom kontekstu oblikuje neklizezirani iskaz, npr. *ova dva dostojali budete me polag moga siromaštva dostojno spraviti mojemu zadnjemu privolenju i razlučenju zadovoljno vučiniti i spuniti, kot sem prosila, prosim ljubleno i preporučam* (OJL).

Metafora je pjesnička figura koju u najširem smislu određuje prijenos značenja jedne riječi na drugu (Solar 2007:233). U sljedećim primjerima rabe se metafore, npr. *siromaštvo moje vse gibuce i negibuce...kotero jošće do skradnje vure moje pričuvam* (OKC), *telo pako moje da se...k materi zemli spravi* (OKC), *koje jesem vno-go*

puti s mojimi vusti prišparala (OKC), najpervo dušu moju preporučam gospodinu Bogu, stvoritelju momu, da ju vu milošću svetu svoju prime...da ju pred milostivno lice stvoritelja moga zanesu (OKC).

Zaključak

Arengi, gnomske izražavanje, uporaba antiteze, kontaktnosinonimskih parova, aliteracije i metafore, kao i alterniranje prezenta i perfekta u istom kontekstu pokazuje da hrvatske kajkavske oporuke 18. st. nisu obični, klišeizirani pravni tekstovi nego i estetski vrijedni, književni tekstovi, jednako zanimljivi pravnim i književnim povjesničarima.

LITERATURA

- Bratulić, J. (1978) *Istarski razvod. Studija i tekst*, Pula.
- Filić, K. (1941) Oporuka Jalžice Lenard iz god. 1737. i računi Martina Pavića o njezinu izvršenju, *Viestnik Hrvatskog Državnog Arhiva u Zagrebu*, 9–10, 85–98.
- Horvat, M. (2005) Crkvenoslavenski elementi u starohrvatskim oporukama, *Drugi Hercigonjin zbornik*, Zagreb, 145–158.
- Horvat, R. (1926) Kajkavska oporuka Katarine Cvetušić, bake Baltazara Krčelića, *Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu*, 2, 213–215.
- Jagić, V. (1953) *Djela*, IV. knjiga, Zagreb.
- Solar, M. (2007) *Književni leksikon*, Zagreb.
- Stipišić, J. (1991) *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb.

Tomo Blažeka

SIBILA, KNJIGA GATALICA ZRINSKOGA DVORA U ČAKOVCU

Htio bih upozoriti na *Sibilu*, knjigu gatalicu Zrinskoga dvora u Čakovcu, koju je za tisak priredio i stručno obradio prof. dr. Zvonimir Bartolić. Knjiga je izašla krajem 2007. u nakladi Matice hrvatske – Ogranka Čakovec, a sunakladnici su tiskara *Zrinski d.d.* iz Čakovca i Metropolitanska knjižnica iz Zagreba. Ova prelijepa knjiga tiskana je kao divot izdanje na 226 stranica, na posebnom papiru u nakladi od 1000 primjeraka.

Knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu *Sibila* jedna je od rijetkih dragocjenosti Zrinsko-frankopanskih dvorova koje su nakon pogubljenja Petra Zrinskog (Vrbovec, 6. VI. 1621. – Bečko Novo Mjesto, 30. IV. 1671.) i Frana Krste Frankopana (1643. – Bečko Novo Mjesto, 30. IV. 1671.), kao i nakon smrti hrvatske banice, književnice i mučenice Ane Katarine Frankopan-Zrinski (Bosiljevo, 1625. – Graz, 16. XI. 1673.) ostale u Hrvatskoj. Naime, kao što je poznato nakon odlaska 13. travnja 1670. Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u Beč, već drugoga dana, 14. travnja 1670., u Čakovec, kao i u druge gradove i posjede Zrinskih i Frankopana i njegovih pristaša prodira cesarska vojska. Tada su opljačkane i odnesene iz Hrvatske mnoge dragocjenosti. Mnogima od tih dragocjenosti niti do dana današnjega nije se ušlo u trag.

Od knjižnih bibliotečnih vrednota stjecajem mnogih sretnih okolnosti danas se u Hrvatskoj nalazi Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog (čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu) i knjiga gatalica *Sibila* (čuva se u Nadbiskupskoj knjižnici Metropolitana, sg. MR 157, u Zagrebu).